

Leve de verscheidenheid!

Kees Both

De inrichting van natuurlijke schoolterreinen is zeer verschillend. De ontstaansgeschiedenis kan al anders zijn, maar ook de doelstellingen kunnen uiteenlopen. Een bezoek aan enkele schoolterreinen toont een bonte verscheidenheid.

Vorig jaar bezocht ik enkele schoolterreinen in Maastricht en omgeving. Mijn begeleider was Paul Janssen van het Centrum voor Natuur- en Milieueducatie (CNME) Mergelland, dat een belangrijke stimulator is voor de ontwikkeling van natuurlijke schoolterreinen in deze regio. Inrichting en gebruik van de drie terreinen is zeer verschillend, afhankelijk van de historie ervan en de accenten die men legt. Er is verscheidenheid binnen een zekere eenheid.

Verscheidenheid in eenheid

De tuinen van de hier besproken scholen zijn zeer verschillend, maar ze hebben gemeen dat zij een bijdrage leveren aan *het ontwikkelen van een besef van afhankelijkheid van en verbondenheid met de natuur als een doel van de school* (Both, 2005). Daarbinnen kun je als schoolteam verschillende accenten leggen, ook als het gaat om de inrichting, het beheer en het gebruik van het schoolterrein. Natuurlijk hangt het samen met de (verdere) visie op de ontwikkeling van kinderen en onderwijs in de verschillende scholen. De ontstaansgeschiedenis van de tuinen kan eveneens voor verschillen zorgen.

De *Christoffeltuyn* is vooral tot stand gekomen op initiatief van een teamlid, actief in natuurstudie en natuurbescherming, die de rest van het team meekreeg. Zo zal het vaker gaan, met als voordeel dat er een duidelijke, inhoudelijk goed ingevoerde kartrekker binnen de school is. De nadelen zijn dat het team als geheel veel minder betrokken is bij aanleg, beheer en gebruik van de tuin. Als je niet oppast ontstaat een houding van:

‘Dat is het pakkie an van ...’ Integratie binnen het onderwijs wordt dan lastiger en wat als die persoon wegvalt? Bij de tweede school, *Elckerlijc/Boschpoort*, groeide de tuin meer vanuit de relatie tussen school en buurt en vanuit een traditie van kunstzinnige vorming en actief leren. Niemand in de school is echt specialist op natuurgebied.

Bij de derde school, *De Bundeling*, werd door het team vanaf het begin de nadruk gelegd op spel. Het zou vooral een natuurspeelplaats moeten worden, mede voor de buurt. In deze school is wel inhoudelijke natuurdeskundigheid aanwezig, maar die wordt anders ingezet, sterker in de richting van informeel leren.

Idealiter formuleer je binnen een team een visie en kom je zo tot een plan voor inrichting, beheer en gebruik. In de praktijk gaat het nogal eens anders, meestal wat rommeliger. Plannen voor gebruik ontstaan al ‘werkendeweg’. Behalve in visie zijn er vaak verschillen in wat concreet mogelijk is. Overigens moet je ‘mogelijkheden’ ook verbinden met wat je wilt. Als je iets écht wilt, krijg je als schoolteam meer voor elkaar dan wanneer een plan niet vanuit een gedeelde overtuiging gedragen wordt.

De Christoffelschool is al eens eerder in dit blad beschreven (Both, 2003), maar het is goed om dit voorbeeld nog eens te gebruiken in vergelijking met de andere twee.

Christoffeltuyn in Maastricht

De eerste keer dat ik de Christoffeltuyn bezocht was in de winter. Ditmaal zie ik de tuin voor een groot deel in bloei.

DE CHRISTOFFELTUYN IN MAASTRICHT

Typering school: Het is een GOA-school, met veel allochtone kinderen. Inhoudelijk is men vrijwel totaal gericht op taal, lezen en rekenen, met daarnaast veel aandacht voor handvaardigheid. Vanouds gaat het om een vrij traditionele school. De laatste jaren is men echter schoolbreed bezig met het ontwikkelen van meer open werkvormen zoals coöperatief leren, kringgesprekken, enzovoort. Dit zal naar alle waarschijnlijkheid ook doorwerken in de wijze waarop en de mate waarin de tuin gebruikt wordt.

Typering tuin: Deze is te typeren als ‘heemtuyn’. Er zijn biotopen gecreëerd met plantensoorten die ook in de omgeving voorkomen: kalkrijke heuveltjes, met bloemen die aantrekkelijk zijn als nectarplanten voor vlinders; moerassige en natte plekken, type ‘paddenpoel’, met een fraaie oeverbegroeiing; grasland met bloemen dat gedeeltelijk intensiever gemaaid wordt als groen pad; een bloemen- en graanakker; een boszoom met daarin ook klim- en slingerplanten. Daarnaast is er ook een dierenhotel voor wilde bijen.

Beheer: Het beheer bestaat grotendeels uit maaien en knippen; meestal een keer per jaar, de paden vaker. De akker wordt

ELCKERLIJC/BOSCHPOORT IN MAASTRICHT

ook gedeeltelijk gespit en ingezaaid. De kinderen participeren in het beheer. Een actieve (gepensioneerde) IVN-er uit de buurt verricht ook beheermaatregelen als vrijwilliger en is tevens ambassadeur voor de tuin richting buurt.

Gebruik: Als keuzewerk van kinderen, beheer en voor observaties op vaste middagen. Verder incidenteel gebruik door groepen kinderen, zoals met de kleuters voorlezen buiten, kleine veldboekjes plukken, zaaien van klapprozen, korenbloemen en bolderiken. Het streven is om de tuin sterker te integreren binnen het leerplan/schoolplan, te betrekken bij natuurlessen en waar mogelijk bij andere lessen, waaronder beeldjes maken uit mergelblokken. Pabostudenten voeren samen met leerlingen allerlei natuurgerichte lessen uit in de tuin. De tuin is geliefd als plek bij veel kinderen (en teamleden!) in pauzes. Ze ontdekken dan van alles: kikkers en salamanders met

hun eitjes en jongen, tijgerspinnen, insecten die uitkomen in het dierenhotel. De bovenbouwers kunnen ook informeel struinen in de tuin. 'Deze kinderen kennen door hun informele jarenlange omgang met de tuin elk detail. Ze hebben het zich letterlijk eigen gemaakt. Ze voelen ook aan hoe kwetsbaar de natuur is (wat iets anders is dan 'weten!'). Ze kennen de weg en vinden snel de bijzonderheden van de dag. En verhalen vertellen over de prehistorie – mensen van de bandkeramische cultuur die op de plek van deze tuin ooit begonnen zijn met de wereld in cultuur te brengen- tot aan de cultuur en de natuur die we nu om ons heen zien!'

Plek binnen de school: Het begon als een project van een enthousiaste en deskundige leerkracht, met toestemming van de schoolleiding. De overige teamleden waren in het algemeen afwachtend. Er wordt nu gezocht naar een vorm om de tuin meer te integreren in het schoolwerk. Daarbij is gekozen voor organische groei, vanuit kleine gebeurtenissen en belevenissen:

- observeren van verscheidenheid in plekken, planten en beestjes, vergelijken en documenteren (fotograferen, tekenen, karteren, namen opzoeken);
- observeren van seizoensveranderingen: ontwikkeling planten en dieren, door variatie in beheer;
- observeren van relaties tussen planten en insecten;

- onderzoeken van kringloopmateriaal: het verteringsproces observeren, experimenten;
- genieten van de mooie tuin: expressie van schoonheid in beelden en teksten;
- rustige plek, mediteren, gesprek;
- beeldende vorming, taalexpressie, fotograferen en filmen, computerpresentatie maken.

Observatie: Een leerling van groep 7 vertelde bij een bloeiend veld met klapprozen en bolderiken dat massaal bevoegen werd door hommels: 'Meneer, dit hebben we een paar jaar geleden zelf ingezaaid!' Nu wist ik toevallig dat ze als kleuters dit terreintje gezaaid hadden. Kun je nagaan wat dit betekent voor deze kinderen die van huis uit nooit met natuur in aanraking komen!

Elckerlijc/Boschpoort in Maastricht

Als ik het schoolterrein betreed, vallen mij gelijk de grote muurschilderingen op. Later hoor ik van Ed Silanoe, leerkracht aan deze school, dat Elckerlijc/Boschpoort contact heeft met een Nicaraguaanse school, en dat de muurschilderingen door kunstenaars uit Nicaragua gemaakt zijn. Verder zie ik de bosstrook die het schoolgebouw aan twee kanten omgeeft.

Typering school: De school is een Jenaplanschool in een achterstandswijk, een brede school met onder andere een

verlengde schooldag. Ook is het een GOA-school, met veel kinderen van allochtone herkomst. Taal en rekenen zijn in deze school uiterst belangrijk, maar er wordt ook veel aandacht gegeven aan kunstzinnige vorming, waarbij de school vrij vaak prijzen in de wacht sleept. De school is ook intensief betrokken bij de buurt (Silanoe, 2005).

Typering tuin: Er is een bosstrook voor kinderspel (vooral hutten bouwen) met paadjes, een composthoop en dichtbij het schoolgebouw ook een onkruidengraanakker; verspreid op het schoolterrein zijn er nog kleine plekken met wilde planten. In de bosstrook worden ook vogels en kleine beestjes geobserveerd. Het schoolterrein wordt uitgebreid met een braakliggend geaccidenteed terrein achter het schoolgebouw. Dit zal worden ingericht als speel- en leerlandschap, met ook bosjes en bloemrijke stukken.

Beheer: Het beheer van de bosstrook wordt vooral uitgevoerd door school, dat wil zeggen door de conciërge, en enkele keren per jaar door kinderen van de bovenbouw onder begeleiding van een medewerker van het CNME. Het bestaat uit het uitdunnen om onder en tussen de bomen plekken te maken waar voldoende licht komt, zodat kruiden en struiken kunnen groeien en er een veelvormig mozaïek ontstaat. Het dunnen van het bos levert soms reacties op van burens, die bezorgd zijn dat de vogelstand wordt aangetast.

Gebruik: Nu nog vooral voor informeel spel, met daarbinnen spontane observaties door de kinderen die in het onderwijs ook ter sprake komen. 's Winters worden door de kleuters de vogels gevoerd en geobserveerd.

Plek binnen de school: Natuur wordt ook in deze school (nog) niet gezien als prioriteit en belangrijke bron voor leren (niet alleen over natuur, maar ook van taal en rekenen), tenminste niet bewust en gepland. Dat is een aandachtspunt voor de komende tijd.

Potenties gebruik: Het ligt in de bedoeling dat de kinderen meer worden inge-

schakeld bij het beheer van zowel de bosstrook als het nieuwe gedeelte van de tuin. Het gaat om vrijwilligers, die in naar leeftijd gemengde groepen gaan werken, met kinderen uit onder- tot en met bovenbouw. Het huidige terrein heeft ook grote potenties voor:

- spelen in de natuur, informeel leren, stille plekken, sociaal spel, en verwerking van ervaringen in kunstzinnige vormen;
- spelen en werken met natuurmaterialen;
- onderzoeken van het vogelleven in de loop van het jaar: lijst van waarnemingen, inventariseren zingende vogels in lente, wintervoeding, oude vogelnesten (Both, 2005);
- bomenboek van de school, van kleuters tot en met bovenbouw; bomen en struiken worden geadopteerd en langdurig gevolgd in hun ontwikkeling;
- zaaien en volgen wat ervan komt (kleuters); studie zaden (oudere kinderen), bewerken, inzaaien en oogsten van graan-onkruidakker;
- observaties dierenhotel (middenbouw);
- schrijven van teksten, waaronder gedichten, maken van boeken, beeldende vorming in verschillende technieken;
- communicatie door de kinderen over de ervaringen en beleving binnen en buiten de school: eenvoudige folders voor de buurt, ook over het snoeien; in de gang een prikbord met een natuurdagboek door de kinderen; publicaties in de ouderbrief en in de schoolkrant;
- via de verlengde schooldag, in samenwerking met het maatschappelijk werk, kan er ook gewerkt worden aan meer betrokkenheid van de ouders.

Bij het nieuwe terrein is het volgen en documenteren van veranderingen de eerste jaren voor de hand liggend. Het hele schoolterrein zal voor kinderen in de buurt een aantal keren per week tot vijf uur 's middags toegankelijk zijn in het kader van 'pleinenwerk': een aanpak van het buurtwerk in samenwerking met vrijwilligers.

De Bundeling in Bunde

Deze tuin is nieuw. Er hangt een bordje bij het hek met de tekst *Kindernatuur*

Lindenlaan. De tuin is steeds vrij toegankelijk voor buurtkinderen. Het is er nu heet en heel droog, ik vraag me af of dat wel goed gaat met de geplante wilgentakken. In hun vrije woensdagmiddag spelen enkele kinderen in de tuin, die er nu nog 'stenig' uitziet. De verandering in uiterlijk zal drastisch zijn. Har Linssen, leerkracht aan de school, leidt mij rond en vertelt over de plannen.

Typering school: Een buitenstaander typeert de school als volgt: 'Deze school is zeer levendig bezig op elk terrein. Altijd wanneer ik daar binnen stap, is er wel iets bijzonders aan de hand. Men durft veel. Zo hadden ze aan het slot van het schooljaar een eindfeest met drie podia rond de school met optredens door de kinderen, aangevuld met door de kinderen bereid eten voor 750 mensen. Je kon als bezoeker kiezen uit 30 verschillende gerechten uit alle delen van de wereld.'

Typering tuin: In de woorden van het schoolteam: 'In de afgelopen drie jaar zijn we met kinderen, ouders, leerkrachten, buurtbewoners en externe deskundigen aan de slag gegaan om ons buitenterrein te herinrichten. Bijzonder is dat het team van een nieuw gebouwd kinderdagverblijf (onze nieuwe burens) hierin participeert. In de aanloopfase hebben we een berg onvoorziene obstakels overwonnen, variërend van ingenieurs die niet praten over 'kleine beestjes en wilde planten' maar over 'ongedierte en onkruid', tot en met tegenwerkende overburens. Inmiddels ligt er een buitenterrein dat voor de helft onverhard is, waar hoogteverschillen zijn en waar een eerste aanplant van bomen, struiken, kruiden en andere planten is gerealiseerd.' De nadruk ligt dus op het spelen in de tuin, zoals de naam al aangeeft. Er is een mengsel van zaden van planten uit de streek uitgezaaid, afkomstig van het CNME. Het zal dan ook letterlijk een 'bloemrijke' natuurspeeltuin worden. Het element water zal een duidelijke plek moeten gaan innemen. Er zijn echter in deze speeltuin ook legio mogelijkheden voor andere vormen van natuurbeleving, waaronder het gericht bestuderen van planten, dieren en processen.

DE BUNDELING IN BUNDE

Beheer: De school heeft het idee ontwikkeld om kinderen in leeftijdsheterogene groepen te laten meehelpen in het beheer (een idee dat door Elckerlyc/Boschpoort is overgenomen). Het gaat daarbij vooral om het maaien (lees: knippen) van de kruidachtige vegetatie en het snoeien van struiken en bomen.

Gebruik en plek binnen de school: In de woorden van het team: 'Terwijl de planten groeien en de beestjes zoemen, spelen onze kinderen in de tuin en genieten met volle teugen. Er wordt gebouwd en gesjouwd, kinderen zitten op hun hurken met een stokje in water te roeren, beestjes worden ontdekt, er hangen gedichten, er wordt gegeten en gedronken. We zitten in de schaduw, we spelen in de zon, we ruiken aan de bloemen, we bouwen een hut, we leggen stenen in water

en lopen eroverheen. We doen een heleboel wat we eerst niet deden. We ontdekken wat voor een ongelooflijk rijke omgeving een kindernatuurtuin is. Dit jaar gaan we een logboek bijhouden van onze ontdekkingen.'

Er zijn heuveltjes met bosjes in wording en paadjes eroverheen. Er is ook een hoek met los materiaal om te bouwen: stenen, halve tegels, enzovoort. Het element water krijgt een meer expliciete plaats, onder andere door het dakwater van de school af te koppelen van het riool, zodat bij een stevige regenbui een 'beek' over het terrein stroomt (vergelijk Scheper e.a., 2004)

Het terrein biedt ook vele mogelijkheden voor gebruik in het onderwijs. Het gaat daarbij vooral om het maken van en spelen met dingen, en om het volgen en documenteren van veranderingen als het

terrein zich ontwikkelt. Bij de andere scholen werden veel ideeën genoemd, die ook hier te gebruiken zijn.

Leven met en leren over natuur

Anders dan sommigen wellicht denken, hebben de artikelen over tuinen in *De wereld van het jonge kind* niet in de eerste plaats betrekking op 'natuuronderwijs', dus leren over de natuur. Het leren over natuur is vanzelfsprekend belangrijk, maar dat is in de hier beschreven scholen ingebed in het *leren leven met de natuur*: de seizoenen, de elementen, de rijkdom aan planten en dieren. Het spel is daarbij een belangrijke wijze van omgaan met natuur. En, om nog een stap verder te gaan: tuinen als hier beschreven bieden ook volop mogelijkheden om te *leren van en door de natuur* buiten het natuuronderwijs in engere zin: bij kunstzinnige vorming, taalonderwijs, bewegingsonderwijs (Both, 2005) en ook rekenen-wiskunde. Dan is de aandacht voor 'natuur' niet beperkt tot de nu gangbare driekwartier natuuronderwijs per week, maar komt natuur meer in het centrum te staan: binnen wereldoriëntatie als hart van het onderwijs. Om zover te komen is nog een lange weg te gaan, maar het is een aantrekkelijk perspectief.

Kees Both.

Het netwerk SPRINGZAAD zet zich in voor samenwerking met scholen aan meer ruimte voor natuur en kinderen: www.stichtinggoase.nl.

Literatuur

- Both, K. (2003), Natuurtuin als bron van inspiratie. In: *De wereld van het jonge kind*, juninummer.
- Both, K. (2005), Kinderen in beweging. In: *De wereld van het jonge kind*, decembernummer.
- Both, K. (2005), De kracht van herhaling en continuïteit. In: *Mensen-kinderen*, novembernummer.
- Scheper, J., H. Slüper-Hendrickx (2004), *Water ... Een boek om uit te putten*. Christofoor, Zeist.
- Silanoë, E. (2005), Kunstzinnige vorming en wereldoriëntatie in een GOA-school. In: *Mensen-kinderen*, septembernummer.